

Mi újság a MOKKA háza táján? A közös katalógus továbbfejlesztése az Országos Dokumentumellátó Rendszer és a könyvtárak szolgálatában

A cikk írása idején – 2010 novemberében – megvalósítási fázisba lépett a MOKKA közös katalógus fejlesztése. Szót ejtünk a buktatókról és nehézségekről, amelyek eddig kísérték a projektet, és beszámolunk az előkészítő munkáról, a közbeszerzésről, valamint az eredményhirdetést követően elindított munka első lépéseiről.

Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) nyertes TÁMOP pályázata az Országos Dokumentumellátó Rendszer (ODR) átfogó továbbfejlesztésének részeként nyújt anyagi háttérrel a közös katalógus megújításához. Az európai uniós forrásokból támogatott, egymást kiegészítő és erősítő, országos szintű könyvtári fejlesztési programok között fontos szerepet játszik a Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) átalakítása, funkcióinak bővítése, működésének korszerűsítése, valamint – a könyvtárak feldolgozó munkájának támogatása mellett – a katalógus felkészítése az ODR szolgáltatás igényeinek a kielégítésére is.

Az OSZK pályázatának másik eleme – a katalógus bővítése 250 ezer rekorddal – szintén jelentős eredmény lesz, mind az OSZK állományának kereshetősége, mind a könyvtárak munkájának megkönnyítése miatt. A munkát külső vállalkozó bevonásával végezzük, az ellenőrzés gyakorlott könyvtárosok feladata. A projektben elkészülő rekordok (ellenőrzés után) napi rendszerességgel kerülnek be a közös katalógusba, vagyis szinte azonnal elérhetők a partnerkönyvtárak számára. A tervek szerint a projekt végéig (2011. március) mintegy 250 ezer tétellel gyarapodik a MOKKA katalógus az OSZK-ból érkező rekordok révén.

Természetesen a jelenlegi MOKKA rendszer a fejlesztés ideje alatt is folyamatosan fogadja az adatokat az eddigi és az újabb partnerkönyvtáraktól. Némileg nehezíti a munka szervezését, hogy a könyvtárak közül sokan vállalták a TÁMOP pályázat keretében a katalógusuk bővítését és a rekordok beadását a MOKKA adatbázisba. A vállalt rekordmennyiség betöltésére sort kell keríteni az új MOKKA adatbázis fejlesztése folyamán is. Mind az

OSZK-nak, mind a többi könyvtár pályázatának jövő év elejére, szinte azonos időszakban kell megvalósulnia, ezért a betöltésekkel nem várhatjuk meg, amíg az új rendszer teljes körűen elkészül, a rekordok átadásának igazolására a könyvtáraknak már előbb szükségük lehet. Igyekszünk gondoskodni arról, hogy az átállítás a lehető legrövidebb idő alatt és zökkenőmentesen történjen, a jelenlegi rendszer pedig ezalatt zavartalanul működjön és képes legyen fogadni a rekordokat.

A fejlesztés előkészítése

Az előkészítő munkálatok során – 2010 elején – a felkért szakértők áttekintették a MOKKA korábbi dokumentumait, a megjelent szakmai cikkeket, és ezek figyelembe vételével állították össze azt a javaslatot, amely összefoglalta a jelenlegi helyzetet, valamint az elvárásokat a készülő új rendszerrel szemben. Igyekeztünk figyelembe venni a korábbi felmérésekben összegzett tapasztalatokat, észrevételeket.

A szakértők rendelkezésére bocsátottuk a MOKKA Egyesület által készített „*Megvalósíthatósági tanulmány a MOKKA projektről*” című dokumentumot, valamint a jelenlegi fejlesztő, az *eCorvina Kft.* által összeállított, „*Mit tud most a MOKKA és mik a tervezett fejlesztések?*” címet viselő táblázatot. A félreértések eloszlátása érdekében megerősítjük, hogy ez a két dokumentum nem az OSZK megrendelésére, nem a TÁMOP forrásokból és nem a szakértői csoport munkája keretében készült; ezeket a továbbfejlesztési javaslat készítői csak felhasználták a tájékozódáshoz, illetve a tagkönyvtárak véleményének megismeréséhez.

A *Könyvtári Intézet* munkatársai kérésünkre frissítették a közös katalógizálás válogatott bibliográfiáját, amely az intézet honlapján elérhetően szintén sokrétű információforrást jelent.

Ungváry Rudolf rendelkezésünkre bocsátott két munkaanyagot a besorolási adatok metaadat-formátumáról.

A szakértők között *Koltay Klára* (a MOKKA egyik projektvezetője) és *Keveházi Katalin* (a MOKKA-R projektvezetője) képviselték a jelenlegi közös katalógust, illetve a régi könyves MOKKA-t. Mindketten szinte végig közreműködtek a korábbi fejlesztésekben, és a működtetés terén is széles körű tapasztalataik vannak. *Bíró Szabolcs*, a korszerű felületek kialakításában, tartalomszolgáltatások fejlesztésében járatos fiatal szakember, az OSZK munkatársaként került a szakértői csoportba. Felkértünk egy külső, független szakértőt is *Burgermeister Zsolt* személyében, aki számos, hasonló nagyságrendű adatbázis fejlesztésében vett részt, korábban dolgozott könyvtárban, sőt a MOKKA közelében is, de jelenleg nem elkötelezett a könyvtári rendszereket fejlesztő csapatok egyikénél sem. Az *Oktatási és Kulturális Minisztérium*-mal egyeztetve a megyei könyvtárak képviselőiben *Tózsér Istvánné* vett részt a munkában. A MOKKA megújítása mellett a Köztársaság új alapokra helyezése is megtörténik, így a tervezésnél nem nélkülözhetjük Ungváry Rudolf segítségét, aki a téma kiváló ismerője.

Előzetes felmérés

2008-ban a MOKKA egyesület indított felmérést a tagkönyvtárak körében a közös katalógus használatáról és a fejlesztési javaslatokról. A válaszokból látható, hogy nehézséget jelent a MOKKA és az ODR adatbázis kettőssége, valamint hiányolják a használók az egyéb dokumentumtípusok, például a folyóiratok, a digitális tartalmak kereshetőségét és a besorolási adatok központi kezelését.

A használati statisztikákat vizsgálva látjuk, hogy az egyik lényeges funkcióról, a le- és feltöltésről nincs megfelelő adat, mivel a Z39.50-es kapcsolat során nem lehet egyértelműen azonosítani, hogy csak megjelenítették vagy le is töltötték a rekordokat. Éppen ezért az is a megoldásra váró feladatok közé tartozik, hogy szélesítsük a statisztikailag mérhető adatok körét. Ezen a téren történt némi előrelépés, de a jelenleginél részletesebb adatokra lenne szükség, és a betöltő könyvtár által könnyen

áttekinthető, kezelhető formában kell ezeket megjeleníteni.

A *Debreceni Egyetem* 2009-ben vizsgálta az ODR-t használó könyvtárak körében a közös katalógus könyvtárközi kölcsönzésre irányuló használatát. A megkérdezett 260 könyvtár 59%-ának vannak rekordjai a MOKKA-ban, de az állományuknak csak egy része található meg a katalógusban, viszont szinte mindannyian a leggyakrabban a MOKKA-t használják lelőhelykeresésre.

A továbbfejlesztési javaslat készítése során *Tózsér Istvánné* vezetésével is készült egy online felmérés, amely az ODR-ben nevesített 55 intézmény körében vizsgálta a leendő tagkönyvtárak informatikai helyzetét és katalógizálási szokásait. Bár a könyvtárak többsége szabványos formában készíti el a katalógustételeket, mégis találunk eltérő katalógizálási szokásokat, amelyek a közös adatbázisba töltéskor válnak igazán láthatóvá, és okoznak egységesítési gondokat.

A válaszokból látható, hogy az ODR könyvtárai többségükben eCorvina, HunTéka és Aleph rendszert használnak, a többi IKR csak kis számban fordul elő ebben a körben. Az adatok feltártsága 67%-os, és elsősorban a könyvállományokra terjed ki. A könyvtárak háromnegyede végez analitikus feltárást is, így a jövőben az ebből adódó lehetőségeket érdemes jobban kihasználni, bár figyelembe kell venni, hogy az analitika készítése nem egységes szemlélettel történik. Hasonlóan problémát jelent az eltérő kötetkezelés is, amire a jelek szerint a központi adatbázisban célszerű megoldást találni, hiszen nem várható el, hogy a könyvtárak visszamenőlegesen alakítsák át kötetkezelési gyakorlatukat.

Az informatikai háttér nagyon vegyes képet mutat. A legtöbb esetben saját informatikussal dolgoznak, de több helyen a szállító végzi a feltöltéssel kapcsolatos teendőket. Ez önmagában nem baj, csak jelzi, hogy az integrált könyvtári rendszerek szállítóival is szoros együttműködésre van szükség, ha korszerűsíteni kívánjuk a le- és feltöltés módját, már csak azért is, mert a megkérdezett könyvtárak 43%-a közvetlenül a saját rendszeréből tölti fel az adatokat. (Erre egyébként növekvő igény van, teljes joggal, hiszen ez könnyíti a feldolgozó munkáját és naprakésszé teszi a rekordok megjelenését a közös katalógusban.) Az OAI alapú betöltést is szívesen vennék a könyvtárak, ez szerepel is a fejlesztési tervben.

Rekordforrásként a megkérdezettek 70%-a használja a MOKKA-t, de éppen az egységes feldolgozás érdekében ezt az arányt szeretnénk növelni. Sokan arra hivatkoztak, hogy még nem találják meg a rekordokat, amikor a beérkezett könyvet szeretnék leírni, így nincs mód az áttemelésre. Ezen a helyzeten remélhetőleg javítani fog az a tény, hogy az OSZK-ban az utóbbi időben a korábbihoz képest gyorsabb az új könyvek feldolgozása, és az elkészült adatok napi rendszerességgel kerülnek a központi adatbázisba.

Többen hiányolták, hogy nincs megfelelő információ arról, hány rekord esett ki a szűrőkön és a hibellenőrzésen. Az új rendszerben ezekhez részletes adatokat fogunk szolgáltatni, ami remélhetőleg a rekordok minőségének javításához is hozzájárulhat.

Összefoglalóan azt mondhatjuk el a felmérés eredményeként, hogy a könyvtárak olyan nyitott rendszert szeretnének használni, amelyhez csatlakozhat minden szolgáltató könyvtár, függetlenül attól, hogy milyen integrált rendszert használ saját céljaira. A rendszer legyen rugalmas és naprakész, valamint könnyen használható a rekordcserék szempontjából. Stabílan működjön, gyors legyen a lekérdezés és központi adatbázis-háttér álljon rendelkezésre a besorolási adatok kezeléséhez. Jogos igény, hogy legyen aktívabb kapcsolat a könyvtárak és a központi rendszer működtetői között.

Nemzetközi kitekintés

A rendszerfejlesztés irányelveinek meghatározására áttekintettük a nemzetközi példákat, alternatív megoldási lehetőségeket. Keveházi Katalin készített összeállítást, melynek főbb szempontjai a következők voltak:

- a könyvtárak tekintetében azt vizsgáltuk, hogy a közös katalógust vagy a közös lekérdezést választották-e, valamint, hogy mit tettek a szabványosítás és az egységesítés érdekében,
- a felhasználó szempontjából a vizsgálódás tárgya a megjelenítés, a felület, a szolgáltatások kialakítása volt,
- továbbá megnéztük a könyvtárközi kölcsönzési lehetőségeket.

Vizsgáltuk a 170 könyvtárat tömörítő svéd *LIBRIS* rendszert, amelynek érdekessége, hogy a katalógizálás a központi adatbázisban történik, és onnan emelik át a rekordokat a helyi rendszerekbe. Izlan-

don a *Gegnir* rendszer segíti az egységes, közös katalógizálást. A dániai *DanBib* és *bibliothek.dk* rendszereket néztük meg, míg Németországban a *Verbundkatalog*-okat, amelyek a tartományok szintjén látnak el hasonló szerepet. Közös lekérdezőfelületet működtet a *KOBV (Kooperative Bibliotheksverbund Berlin-Brandenburg)*, míg a cseh *Souborný katalog České republiky* esetében közös adatbázis épül. Ausztriában 75 tagintézmény csatlakozott a közös adatbázishoz, melyet online katalógizálással építenek. A volt Jugoszlávia területén működő könyvtárak saját adatbázisukban hozzák létre a rekordokat, melyek automatikusan kerülnek be a *COBISS* katalógusba, és ezen keresztül a könyvtárközi kölcsönzés is megoldott.

Ami a besorolási adatok egységesítését illeti, követendő példa, hogy Németországban a nemzeti könyvtár kezeli a személy-, és testületi nevek, valamint a tárgyszavak adatbázisát – ezek használata kötelező a tagkönyvtárakra nézve. A cseh közös katalógus és a *COBISS* mögött is központi besorolási adatbázis van.

A MOKKA esetében is újra felmerült, hogy közös adatbázissal vagy közös kereséssel dolgozzunk-e. Az érvek a központi adatbázis mellett szóltak, és a besorolási adatok kezelését is központosítottan érdemes megoldani, mert ez az egységesítés egyik fontos alapja. Figyelembe kell venni a *VIAF (Virtual International Authority File)* kezdeményezést is, mely a nemzeti könyvtárak összefogásával az egységesített nemzeti besorolási adatok közös webes elérhetőségén dolgozik.

Keresőfelületek

A külföldi katalógusok online keresőfelületén szinte mindenhol kifinomult lehetőségekkel találkozunk. A böngészés mellett általában egyszerű és összetett keresési lehetőségek állnak a felhasználók rendelkezésére. Jó szolgálatot tesz (ahol van) a kereséstörténet tárolása, illetve a találatok szűkítési lehetősége. A találati listák rendezhetősége is hasznos lehet. Az *FRBR* kínálja lehetőségeket is több helyen használják, igaz többnyire kísérleti jelleggel.

A rekordkapcsolatok kezelése és az analitikus információk (részdokumentumokról készített tételek) tárolása újabb lehetőségeket jelent a keresésnél – ezen a téren még fejlesztésre van szükség a MOKKA esetében. A többkötetes kiadványok és más rekordkapcsolatok kezelése a jelenlegi rendszerben még nem megnyugtatóan megoldott, mint

ahogy az analitika előnyeinek kihasználása terén is van teendő. Igaz, ehhez az is kell, hogy a könyvtárak egységes szemlélettel kezeljék a többkötetes kiadványokat, és a feldolgozás során rögzítsék az analitikus információkat is, szintén egyeztetett elvek alapján. A feldolgozás egységesítésében a MOKKA-nak is szerepet kell vállalnia.

Könyvtárközi kölcsönzés

A közös katalógusok és a könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatások szinte mindenhol összekapcsolódnak: a katalógusból indítható a dokumentumkérés. A példányadatok központi tárolására is van példa, míg a státuszinformációkat aktuálisan célszerű lekérdezni.

A MOKKA is hasonló működési elvet valósít majd meg az ODR szolgáltatás rugalmassága érdekében. A bibliográfiai és lelőhelyadatok begyűjtése a közös katalógusban történik, amely egyúttal az ODR szolgáltatás alapja is lesz. A példánytár elsősorban a dokumentumforgalmazás célját szolgálja. Az aktuális státuszadatok lekérdezése az ODR-en belül történik. A könyvtárakról szóló információkat tartalmazó adatbázis mind a közös katalógushoz, mind az ODR szolgáltatáshoz szükséges. A könyvtárak saját maguk tarthatják karban az adataikat a jelszóval védett adminisztrációs felületen, valamint itt kísérhetik majd figyelemmel saját rekordjaik sorsát is. Közvetlen, online katalogizálásra is lehetőséget nyújt az új MOKKA, így akár a közös katalógusban is – a központi eszközök használatával – létrehozható az új rekord, amit azonnal le is lehet tölteni a saját adatbázisba.

A nemzetközi gyakorlat mellett röviden összegeztük a hazai kezdeményezéseket is. A cikkadatbázisok és egyéb területi vagy országos adatbázisok működésének és használatának tapasztalatait is hasznosíthatjuk a fejlesztés során.

Technológiai ajánlások

Burgermeister Zsolt és Koltay Klára irányításával és hathatós közreműködésével áttekintettük, hogy a jelenlegi funkciók mennyire felelnek meg az igényeknek, működésük igazodik-e a változó lehetőségekhez, milyen átalakításokra van szükség a rendszer rugalmasabbá tételéhez, milyen új szolgáltatásokat kell kialakítani a hatékonyabb visszakeresés és az egységes feldolgozás érdekében, milyen elvárásoknak kell megfelelni, tekintve, hogy ez lesz a könyvtárközi kölcsönzés alapadatbázisa.

Döntés született arról, hogy a közös katalógus rendszerének stabilitása, zavartalan működése érdekében három, fizikailag és különböző helyen működő szerver fogja ellátni a feladatokat. Az OSZK MOKKA szervere adott, mivel a nemzeti könyvtárnak (lévén Közép-Magyarországon működő intézmény) nincs lehetősége az EU-s források felhasználásával informatikai eszközök vásárlására. Szegeden az elnyert TIOP pályázati források lehetővé tették, hogy a közös katalógus céljaira szervert vásároljon a *Szegedi Tudományegyetem* könyvtára. Ezen a szerveren történhet a rendszerfejlesztés és az egyéb háttérmunkálatok, amelyek így nem veszélyeztetik a folyamatos szolgáltatást, nem terhelik a szolgáltató szerver erőforrásait. Másik partnerünk, a *Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára* valósítja meg a közös katalógust bázisként használó ODR szolgáltatást, amelynek továbbfejlesztése, korszerűsítése a MOKKA megújításával párhuzamosan zajlik. Debrecenben is TIOP források tették lehetővé a megfelelő hardverkörnyezet kialakítását. Az ott üzembe helyezett szerveren állandóan friss tükörmásolat lesz a MOKKA adatbázisról, így gyors elérés áll rendelkezésre a kereséshez, illetve a könyvtárközi kérések kezeléséhez. Kritikus esetben ez a másolat léphet az esetleg kieső szolgáltatás helyébe, így remélhetőleg egy hosszabb leállás sem fogja akadályozni a könyvtárakat a közös adatbázis használatában.

Célkitűzések

Az adatbázis és a ráépülő szolgáltatásrendszer többcélú:

- egységesített, ellenőrzött rekordforrást nyújt a könyvtárak számára,
- közös felületen teszi elérhetővé, kereshetővé több könyvtári katalógus tartalmát,
- pontos, karbantartott lelőhely-információkkal szolgál a dokumentumokról,
- kiszolgálja az ODR igényeit,
- egy pontos keresési lehetőséget ad az olvasóknak a projektben részt vevő könyvtárak katalógusához.

A tervezett fejlesztések tartalma és iránya:

- a MOKKA szolgáltatásainak egységes rendszerben, minőségi alapon történő fejlesztése;
- az ODR könyvtárak teljes körének bevonása a közös katalogizálásba, az egységes elvek mentén történő adatbázis-építésbe;
- korszerű szolgáltatási felület kialakítása, mely egyaránt képes a felhasználói igények kielégítésére.

sére és a könyvtárak által támasztott elvárások teljesítésére;

- esélyegyenlőség növelését célzó fejlesztések megvalósítása;
- nyílt interfészek kialakítása, melyeken keresztül lehetővé válik más, új szolgáltatások megvalósítása és az adatok sokoldalú hasznosítása.

Mint már fentebb írtuk, a betöltő rendszer rugalmasabb lesz, törekszünk arra, hogy minél kevesebb beavatkozással, lehetőség szerint ellenőrzötten és automatizáltan történhessen a könyvtárakból a betöltés és a rekordok hasznosításához megkönnyítsük az adatok átemelését a helyi adatbázisokba vagy más rendszerekbe.

Egy ponton gyűjtjük be az adatokat mind a közös katalógus, mind az ODR szükségleteinek megfelelően. Ennek érdekében szorosan együttműködünk a debreceni projekt tervezőivel és megvalósítóival.

Informatikai háttér

Az informatikai környezetnek biztonságosan, stabilan kell működnie, amelyhez a lehetőségeket és az elvárásokat nagy vonalakban foglalmaztuk meg a javaslatban, a részleteket pedig a rendszertervben dolgozzuk ki, hasonlóan a többi részfeladathoz.

A szakértők nem nevezték meg, hogy milyen adatbázis-kezelő rendszert kell alkalmazni, hiszen ez nagymértékben függ attól is, hogy a közbeszerzésen nyertes pályázóval milyen megoldást dolgozunk ki, de a javaslat megfogalmazta, hogy milyen kritériumoknak kell megfelelnie a készülő alkalmazásnak. Mivel az OSZK-nak nincs lehetősége kész rendszer megvásárlására és a feladat is kellően speciális, a leendő szállítónak kell gondoskodnia az esetlegesen szükséges licencekről.

Az adatbázisban jelenleg elérhető több mint 3,5 millió rekord várhatóan megduplázódik, mert újabb könyvtárak csatlakoztatására van szükség, ha az ODR rendszert teljes körűen ki kell szolgálni. Mivel ez az adatbázis lép az eddigi ODR rendszer helyébe is, a katalógus használata növekedni fog, s a fokozott igénybevétel eredményeképpen nagyszámú, egyidejű lekérdezés kiszolgálására kell számítani. Az eddigihez képest lényegesen nagyobb terhelésre kell felkészíteni tehát a rendszert és folyamatosan figyelni kell az erőforrások rendelkezésre állását.

Az adatformátum tekintetében szabványos megoldást kell alkalmazni. A könyvtári gyakorlatnak megfelelően a HUNMARC és a MARC21 formátumokat kell használni és az NPA rekordok és állományinformációk befogadása kapcsán fel kell készülni a bibliográfiai rekordba ágyazott állomány- és példányinformációk kezelésére is. A jövőben nemcsak a könyvek adatainak fogadására, hanem más dokumentumtípusok kezelésére is alkalmassá tesszük a rendszert, ami a dokumentumforgalmazás sokoldalú támogatása érdekében is elengedhetetlen. Hasonló okból az eddiginél részletesebb leőhely- és példányinformációt kell szolgáltatni, kezelni kell a rekordkapcsolatokat és az analitikus rekordok adatait.

Az eltérő katalogizálási szokásokból adódó problémákat részben a szolgáltató könyvtár oldalán, részben a központi rendszerben kell megoldani, amihez részletes egyeztetésre és szoros együttműködésre van szükség. A szükséges konverziók elvégzésére mindkét irányban figyelni kell, mind a feltöltéskor, mind a letöltéskor.

Az adatok biztonsága érdekében újra kell gondolni a mentési rendszert is, különös tekintettel arra, hogy három szerver együttműködésével kell gondoskodni a szolgáltatásról. A gyakori inkrementális mentések mellett a debreceni, folyamatosan aktuálisan tartott másolat is egyfajta biztonságot jelent, de szükség van a teljes adatbázis rendszeres, a szervertől független, távoli hordozóra mentésére is. A mentési stratégiát ugyancsak a rendszertervben foglalmazzuk meg részletesen, mint ahogy az esetlegesen szükségessé váló rendszer-visszaállítás menetére vonatkozóan is pontos előírást kell készíteni. Kritikus helyzet esetére „katasztrófaterv”-ben rögzítjük a szükséges intézkedéseket. A dokumentáció részeként üzemeltetési leírás is készül.

Az adatbázist különböző hozzáférésekkel rendelkező felhasználói csoportok fogják használni, számukra is megfelelő kézikönyvek készülnek. A partnerkönyvtárak saját felületen kezelhetik az adataikat, és itt tekinthetik meg a szolgáltatásaikról szóló információkat, valamint a rekordjaik betöltésére vonatkozó visszajelzéseket. A hozzáférési jogosultságok módosítása, és az egyes könyvtárak állományának betöltését érintő sajátosságok kezelése csak a legmagasabb szintű hozzáféréssel rendelkező „admin” felhasználóként belépve lesz lehetséges.

Adatbetöltés

A legkényelmesebb megoldás az online adatbevitel, illetve a helyi adatbázisból közvetlen küldés a MOKKA-ba a rekord létrehozásakor és mentésekor. Ha erre valamilyen okból nincs lehetőség, akkor Z39.50-es kapcsolattal, vagy OAI-n keresztül begyűjthetők a rekordok. Az aratást kezdeményezheti a központi adatbázis, de az is lehetséges, hogy a küldő oldalról indítják a rekordátvitelt. (Mód van köteget és egyedi feltöltésre egyaránt.) A MOKKA-nak többféle lehetőséget is biztosítania kell partnerei számára. Az adatbázis MARC21, Dublin Core, Qualified Dublin Core vagy MARCXML formátumban tudja fogadni a rekordokat, MARC-8/ANSEL vagy UTF-8 kódolással.

A beérkezett rekordokon ellenőrzések futnak le, miközben az elfogadásról, illetve visszautasításról visszajelzés készül az okok megjelölésével. Az egységesítést célzó átalakítások után megtörténik a duplumösszevonás. A bibliográfiai és besorolási adatok, valamint a példányinformációk naplózottan töltődnek be az adatbázisba.

Speciálisan kell kezelni, ha egy rekordra törlési kérés érkezik. Az egyedi törlés valójában a központi adatbázisban a lelőhely törlésével egyenértékű, hiszen a rekordra még szükség lehet. Mindemellett kezelni kell azt az esetet, ha egy rekordban egyetlen lelőhely van, és azt törölni kell, vagyis a rekord lelőhely-információ nélkül marad. Előfordulhat, hogy egy teljes betöltés törlését kell megoldani (főként batch feltöltés esetén), és fel kell készülni arra is, hogy esetleg egy könyvtár teljes állományát törölni kell valamilyen okból.

Nemcsak a feltöltés, de a letöltés is többféle formátumban és kódolással lehetséges, akár rekordonként, akár csoportosan. A kiválasztott rekordok letölthetők vagy e-mailben továbbíthatók.

Besorolási adatok

A közös katalógusban minden bibliográfiai rekordnak besorolási rekordokhoz kell kapcsolódnia. Fel kell készülni a több forrásból származó besorolási rekordkészlet karbantartására, egységesítésére, duplumszűrésére és szolgáltatására.

A MOKKA az eddignél több forrásból fog besorolási adatokat fogadni, és megtörténik a Köztársaság összekapcsolása is a közös katalógussal. Megoldjuk a besorolási adatok folyamatos frissen tartását, letölthetőségét, illetve használatát katalógizálás

közben, ezzel támogatva a besorolási adatok egységesítését.

A tárgyszavakat a kereséskor is megjelenítjük és használatukkal lehetőséget adunk a találati lista tematikus szűkítésére. A tárgyszavak között is lehet keresést folytatni.

Olvasói szolgáltatások

Az olvasók részére továbbra is szabadon kereshető lesz a közös adatbázis, de a jelenlegi lehetőségekhez képest kibővült funkciókkal. A webfelület korszerűbbre cseréljük, mind látványában, mind szolgáltatásaiban. A keresőkérdést ékezet nélkül is lehet futtatni. A találatokat rövid és hosszú megjelenítéssel, illetve cédulaformátumban lehet kérni. A találati listák rendezhetők és elmenthetők lesznek. A leíró adatokat több formátumban át lehet majd emelni bibliográfiagyűjtő szolgáltatásokba. Kifinomult tárgyszavas keresést teszünk lehetővé. OpenURL alkalmazásával a keresés kiterjeszhető külső adatbázisokra is. A felhasználókat sűgők segítik a lehetőségek széles körű kihasználásában.

Közvetlen átlépést biztosítunk a helyi adatbázisokba az aktuális státuszinformációk lekérdezésére. Igény esetén a találati listából egy kattintással át lehet lépni a dokumentumforgalmazást vezérlő ODR rendszerbe.

Úgy alakítjuk ki a webfelületet, hogy egy helyen minden szükséges információ elérhető legyen, beleértve a könyvtárakra vonatkozó, a csatlakozáshoz szükséges tudnivalókat is.

Sokrétű statisztikai kimutatásból lehet majd tájékozódni a használatról, a keresések eredményességéről, a legkeresettebb könyvekről és további adatokról.

Kapcsolat a könyvtárakkal

Partnereink számára jelszóval védett saját „admin” felületet biztosítunk, ahol nemcsak az elérhetőségre és a szolgáltatáspolitikára vonatkozó adataikat módosíthatják, hanem megtekinthetik a rekordjaik betöltésével kapcsolatos információkat és a használati statisztikákat is.

Hibabejelentésre a jelenleg is működő bugzilla rendszert használjuk, melyen keresztül jelezhetik a könyvtárak, ha a rendszer működésében hibát észlelnek. A szupportszerződésben rögzített mó-

don a hibák javítása a lehető leghamarabb megtörténik.

Kapcsolat más adatbázisokkal

Első és legfontosabb feladat az ODR szolgáltatáshoz való kapcsolódás. A közös betöltő rendszer a MOKKA adatbázisban gyűjti össze a bibliográfiai és lelőhely adatokat, valamint a példányinformációkat, és osztja szét az adatbázis különböző elemei között.

A közös katalógust fel kell készíteni arra is, hogy folyóirat-állományokról adatokat fogadjon a *Nemzeti Periodika Adatbázis* számára.

A rekordokat lehetőség szerint ki kell egészíteni teljes szövegű tartalmakra (MEK, cikkarchívum, digitális tartalomtárak stb.) mutató URL-ekkel.

A folyóiratok kezelésénél az ODR szempontjából az analitikus információk tárolása és szolgáltatása fontos szerepet kap. A készülő „cikkarchívum” bekapcsolása a keresésébe jelentős hozzáadott értéket képvisel a szolgáltatásoldalon.

A fentiekben nem tértünk ki a tervezett fejlesztés minden részletére, csupán áttekintést adunk a tervekről, mivel az elvárásokat megfogalmazó szakértői javaslat teljes szövege elérhető a Könyvtári Intézet honlapján.

A közbeszerzési eljárásról

Az OSZK TÁMOP pályázata során három nagyobb közbeszerzési eljárást folytatott. Ezek egyike a MOKKA és a Köztaurusz továbbfejlesztésére fogalmazott meg ajánlati felhívást.

A felhívás összeállításakor és az alkalmassági kritériumok meghatározásakor szem előtt tartottuk, hogy egy igen átfogó, sokoldalú problémát megoldó rendszer kifejlesztéséhez mindenképpen olyan partnert kell keresnünk, aki megfelelő gyakorlati tapasztalattal és referenciákkal rendelkezik, valamint kellően felvértezett egy ilyen mértékű fejlesztéshez szükséges szakértelemmel, szakemberekkel. Mindenképpen biztosítékot szerettünk volna kapni arra nézve, hogy a leendő partner megfelelő erőforrás-háttérrel rendelkezik a tervezett fejlesztés biztonságos megvalósításához. Az sem mellékes, hogy mennyire tökéletes a kiválasztott partner, hiszen a pályázat utófinanszírozott, tehát a vállal-

kozó számára is komoly anyagi megterhelést jelent a megvalósítás ideje alatt.

A felhívásban két feladatot neveztünk meg (egy kiírás keretében), amelyekre együtt vagy akár külön-külön is lehetett ajánlatot adni:

1. rész: Komplex könyvtári informatikai megoldás – a MOKKA közös katalógus rendszer szállítása, fejlesztése, testre szabása, támogatása és oktatása;
2. rész: A Köztaurusz rendszer fejlesztése és a MOKKA közös katalógussal történő összekapcsolása.

A felhívásban megadtuk a rendelkezésre álló fedezet nagyságát, amely a MOKKA esetében 47 millió forint, a Köztaurusz esetében 8 millió forint volt. Mindkét rész esetében 2011. február 28-ai teljesítést kértünk.

Itt el kell mondanunk, hogy a közbeszerzési felhívás megjelenése többszörös késedelmet szenvedett. A TÁMOP pályázatunkban az első negyedévre terveztük a megvalósítási javaslat elkészítését, és a közbeszerzés előkészítését, majd a második negyedévre magának a nyílt, uniós eljárásnak a lefolytatását. Ez utóbbira – egyeztetési nehézségek és más, külső körülmények miatt – csak jelentős késéssel került sor: a felhívás augusztus 9-én jelent meg. A dokumentációt a szeptember 20-ai határidőig hárman vásárolták meg, de végül csak két pályázat érkezett be. Az egyik az IQSys Zrt.-től, a másik az eCorvina Kft. és a Monguz Kft. konzorciumától.

Az ajánlatokat közbeszerzési szakértő vizsgálta meg teljességi szempontból, majd az OSZK által felkért szakértők (Bánkeszi Katalin, Burgermeister Zsolt, *Horváth Ádám*, Koltay Klára, Ungváry Rudolf és *Vonderviszt Lajos*) bírálták el. A megadott szempontok alapján megállapított és az ajánlati ár mértékétől függő pontozás alapján a konzorcium lett az eljárás nyertese. A szerződéskötés október 25-én történt az OSZK-ban, és azonnal meg is kezdődött a munka.

A konzorcium szakemberei és az OSZK által felkért munkatársak közösen munkálkodnak a részletes rendszerterv kidolgozásán. Az első egy hónapot (2010. november végéig) a tervezésre szántuk, de az előkészítő munkálatok már elkezdődtek. Megtörtént a feladatok elosztása a konzorcium két tagja között. A Köztaurusz rendszerfejlesztésével a 10%-nál nagyobb mértékben részesedő, alvállal-

kozóként közreműködő MTA SZTAKI szakemberei foglalkoznak.

A közbeszerzési eljárás csúszása miatt elképzelhető, hogy határidő-módosításra lesz szükség, erről majd a tervezési szakasz végén döntünk.

A rendszertervet egy erre a célra telepített wiki-rendszerben hozzuk létre. Amint elkészül a dokumentum, közzéteesszük és várjuk a véleményeket. Gördülő tervezéssel dolgozunk, a szükséges változtatásokat menet közben is tudjuk érvényesíteni. Feszített tempóban kell dolgoznunk, de reméljük, hogy az eredmény a könyvtárak megalégedésére szolgál majd.

A jelenlegi MOKKA és a könyvtárak TÁMOP kötelezettségei

A fentiekben vázolt fejlesztés alatt a jelenlegi MOKKA adatbázis természetesen folyamatosan üzemel az adatbázis-migrálás idején kialakított keretek között. Bár a technikai feltételeken jelentősebb módosítás azóta nem történt és nem is várható már, az adatbázis tartalma folyamatosan bővül.

Jelenleg 12 könyvtár van kurrens feltöltő státuszban, ami azt jelenti, hogy bármikor küldenek rekordokat a MOKKA-ba, azok minden késlekedés nélkül, automatikusan bekerülnek az adatbázisba. Közöttük vannak Corvina, HUNTEKA és OLIB rendszereket használó könyvtárak. A 12 könyvtár közül 7-8 napi rendszerességgel küld akár több száz bibliográfiai és besorolási rekordot a MOKKA-

ba. Ki kell emelni, hogy ezekkel a feltöltésekkel a frissen kiadott dokumentumok mellett jelentősen gyarapszik a 20. század eleji és még korábbi rekordállomány is, az OSZK és más könyvtárak retrokonverziójának köszönhetően (1., 2. táblázat).

A többi könyvtár jelenleg alkalmankénti feltöltéssel gyarapítja rekordállományát a MOKKA-ban. Az ő esetükben is szorgalmaznánk, különösen a fent említett három rendszert használók körében, hogy akár még a jelenlegi MOKKA működésének idején, lehetőség szerint álljanak rá az erőforrásokat kímélő automatikus betöltésre.

A MOKKA adatbázisnak fontos feladatai vannak a fejlesztési időszakban is: a retrospektív konverziót folytató könyvtárak erőteljesen igénybe veszik a már feltöltött rekordállományt. Az ODR fejlesztést előkészítő felmérés során a MOKKA-t az ODR adatbázisa mellett a leggyakrabban használt lelőhelyinformáció-forrásként jelölték meg a könyvtárak.

Speciális kívánalmat támaszt ebben az időszakban a MOKKA adatbázissal szemben, hogy az egyes könyvtárak TÁMOP pályázatainak teljesítménymutatói között szerepel az ODR számára leadott rekordok száma. Mivel a központi fejlesztések a MOKKA bibliográfiai bázisán alapuló országos lelőhely- és dokumentumszolgáltatás megvalósítását tűzik ki célul, ez már ebben a fázisban is azt jelenti, hogy a lelőhely-szolgáltatás számára rekordokat ígérő könyvtáraknak is a MOKKA-ba kell eljuttatniuk a rekordjaikat. Ezek a feltöltések is a MOKKA-ban megszokott módon kezelhetők.

1. táblázat

Rekordszám-növekedés a MOKKA adatbázisban

	2010.01.25.	2010.04.14.	2010.05.04.	2010.10.10.	2010.11.22.
Rekordszám	3 353 288	3 413 462	3 427 235	3 534 773	3 566 762
Példányszám	6 064 925	6 156 449	6 177 803	6 340 350	6 379 847

2. táblázat

Rekordszám megoszlás kiadási dátumok szerint

Kiadási év	– 1600	1601– 1700	1701– 1800	1801– 1850	1851– 1900	1901– 1950	1951– 2000	2001–
Rekordszám	4113	6637	25 258	31 775	129 130	424 141	2 325 625	552 324

A feltöltést mindenképpen tesztrekordok küldése előzi meg. Olyan rekordcsomagot kérünk, amelyben minden, a könyvtár által a MOKKA-ba szánt dokumentumtípus szerepel, illetve példákat találunk a könyvtár kötetkezelésére, lelőhelykezelésére, a tárgyi feltárás módjára, és az analitikák, illetve a példányspecifikus megjegyzések kódolására (ha ilyen jellegű információkat is küld a könyvtár). Ha egy könyvtár különféle forrásból származó rekordokat kíván a MOKKA-ba tölteni (pl. korábbi rendszeréből konvertált és az új rendszerben keletkezett rekordok), fontos, hogy a tesztcsomagban mindegyik típusból legyen példa. A rekordcsomag (ideális esetben már a MOKKA-ba küldendő rekordok nagy tömegű) előállítását előtt érdemes átnézni a MOKKA honlapján található útmutatókat, leírásokat.¹

A tesztrekordokat a MOKKA katalogizáló szakembere átnézi, ellenőrzi. Szükség esetén bizonyos, elsősorban a működés számára fontos pontokon visszamenőleges rekordmódosításokat kérünk a könyvtárártól, vagy abban tudunk megállapodni, hogy bizonyos típusú rekordokat egyelőre a könyvtár ne küldjön a MOKKA-ba; más esetekben megbeszéljük, hogy a későbbiekben keletkező leírások vonatkozásában milyen módosításokat ajánl a MOKKA.

Annak ellenére, hogy a MOKKA többféle kötetkezelést támogat,² ez az egyik kritikus pont azoknak az adatbázisoknak az esetében, amelyek minden kötetet önálló rekordban írnak le, és nem készítenek róluk közös rekordot.

Azt is fontos hangsúlyozni, hogy a MOKKA és a jövőben ráépülő ODR példánytár csak akkor tud pontos lelőhely-információkat szolgáltatni, ha szabványosan és egyértelműen kódoljuk a lelőhelyeket. Mindenképpen figyelni kell arra, hogy a beérkező rekordok tartalmazzák a településnév-rövidítésből és számokból képzett, az OSZK által nyilvántartott könyvtárkódot. Az ODR is ezekkel a kódokkal dolgozik, így minden, az ODR-t valamilyen szinten használó könyvtár ismeri őket. A kódokat egyébként az OSZK Könyvtárkód-feloldó adatbázisában³ vagy az ODR Könyvtárnyilvántartásában⁴ lehet ellenőrizni, lekeresni. A kóddal még nem rendelkező intézmények közvetlenül az OSZK-tól vagy az ODR szolgáltatáson keresztül kérhetnek szabványos lelőhelykódokat. Tapasztalataink szerint leginkább a kistérségi közös katalógusként működő megyei könyvtári adatbázisok esetében kell erre különösen odafigyelni.

A tesztrekordok alapján az első ellenőrzött betöltés során alakul ki az is, hogy a MOKKA a későbbiekben hogyan fogadja majd a könyvtár rekordjait. A MOKKA minden rekordon ellenőrzéseket végez, amelyek alapján fogadja vagy visszautasítja a rekordot. Ebben a lépcsőben is kiderülhetnek még olyan problémák, amelyek a rekordok további módosítását teszik szükségessé a betöltés előtt.

A MOKKA minden feltöltésre elfogadott rekordon különféle átalakításokat végez az adatbázisba töltés előtt: kódokkal, azonosítókkal látja el, szisztematikus átalakításokat hajt végre, bizonyos mezőket töröl, a helyi adatbázisra jellemző rekordkapcsolatokat lebontja és újraépíti a MOKKA adatbázis számára, szükség esetén MARC konverziót és duplumösszevonást végez. Az átalakítások közül némelyik minden MOKKA-ba érkező rekordon végbemegy, mások a rekordokat küldő könyvtári rendszerek szerint változnak. Néha előfordulnak olyan átalakítások is, amelyeket csak egy adott könyvtár esetében alkalmaz a MOKKA.⁵

Ezekre az előkészítő műveletekre mindenképpen időt kell szánni. A tesztcsomagot már akkor is érdemes elküldeni, ha a teljes feltöltendő állomány még nem áll készen. Annak is nagyon örülnénk, ha a könyvtárak minél hamarabb jeleznék, hogy milyen, a MOKKA-t is érintő kötelezettségeik vannak, és milyen időzítéssel kell azokat teljesíteniük.

Ha egy könyvtár első feltöltése sikeresen megtörtént, a további rekordcsomagok ütemesen érkezhetnek, akár napi rendszerességgel, a MOKKA oldalán már nem jelentkeznek további tennivalók.

A feltöltés eredményéről a könyvtárak az első feltöltéskor beállított napi összesítő e-mailben értesülhetnek, amelyek a MOKKA-hoz beérkezett rekordokat nyugtázzák, illetve az ellenőrzések során az adatbázisba töltésre elfogadott rekordokat listázzák. Az adatbázisba betöltődött rekordokról és lelőhelyekről a MOKKA statisztika felületén tájékozódhatnak a könyvtárak.

Külön eljárást igényelnek azok a könyvtárak, amelyeknek már vannak rekordjaik a MOKKA-ban, de időközben sor került a helyi IKR cseréjére. Mivel ez a váltás a helyi adatbázisok rekordazonosítóinak megváltozásával jár, és ezzel megszakad a kapcsolat a MOKKA és a helyi rekord között, ilyen esetekben a MOKKA-ból töröljük a könyvtár rekordjait és az új rendszerből való rekordküldést a fentiekben vázolt új betöltésként kezeljük.

A MOKKA kérésre igazolást tud adni arról, hogy a MOKKA-ban adott pillanatban hány rekordjuk van, megkülönböztetve az önálló bibliográfiai rekordként bekerülőket és azokat, amelyek lelőhelyként már meglévő MOKKA rekordhoz íródtak hozzá. Tároltuk a 2009. szeptemberi rekordszámokat, hogy szükség esetén a TÁMOP pályázatok indulásakor érvényes állapotokhoz lehessen hasonlítani a gyarapodást.

A meghatározott mennyiségű rekordgyarapodással elszámolni tartozó könyvtárak számára fontos lehet, hogy a MOKKA-ba bekerülő rekordok száma nem fog automatikusan megegyezni a kézbevett és a helyi adatbázisba katalogizált kötetek számával – az alábbi okok miatt:

- a MOKKA a feltöltés során bizonyos rekordokat hibásként visszautasíthat,
- a MOKKA jelenleg analitikus, sorozati és periodikarekordokat nem fogad,
- ha egy könyvtártól egy dokumentum több azonos lelőhellyel rendelkező példánya érkezik, azok a MOKKA adatbázisban egy tételként fognak megjelenni.

A fenti tényezőket is figyelembe kell venni, amikor a közös katalógusba beküldött gyarapodásról igazolást kapnak a könyvtárak.

Összegzés

Nem kis feladatra vállalkoztunk, amikor elkezdtük a közös katalógus továbbfejlesztését. Tekintettel arra, hogy a jelenlegi adatbázist a fejlesztés ideje alatt is üzemeltetni, működtetni kell, valamint nem állhat le az új rekordok fogadása sem, a MOKKA körül megduplázódtak a feladatok. A fejlesztést végző vállalkozóval is szinte napi kapcsolatban kell lenni, követni kell a munkák előrehaladását. A MOKKA rendszergazdája és projektvezetői, valamint a vállalkozó oldalán dolgozó munkatársak heti rendszerességgel ülnek össze, hogy folyamatosan ellenőrizzék a megvalósítás menetét. Reményeink szerint a szűkre szabott megvalósítási idő nem lesz akadálya annak, hogy jó eredménnyel záruljon a jövő évben a fejlesztés, és lehetőleg zökkenőmentes legyen az átállás az új rendszerre.

Fontos megjegyezni, hogy a közös katalógus fejlesztése ugyan elindult, de az Országos Dokumentumellátó Rendszer újjáalakítására vonatkozó közbeszerzési pályázat még nem zajlott le. Amint az ODR mentén is elindulhat a munka, szükségszerűen össze kell dolgoznia a két fejlesztő csoportnak, hogy biztosítva legyen az adatbázis és a dokumentumszolgáltatás megújuló rendszerének az összehangolása.

Megjegyzések

- ¹ A honlapon katalogizálási szabályzat (<http://www.mokka.hu/?q=mokka/szabalyzatok/katalogizalas>) illetve a MOKKA működések katalogizálási szempontból is fontos pontjainak leírása és egyéb tudnivalók találhatóak (<http://wiki.mokka.hu/wiki/Kateg%C3%B3ria:Katalogiz%C3%A1l%C3%B3knak>). A feltöltése módjára vonatkozó útmutatók is olvashatók: (<http://wiki.mokka.hu/wiki/Kateg%C3%B3ria:Felt%C3%B6lt%C3%A9s>)
- ² Erről részletesebben l.: <http://wiki.mokka.hu/wiki/K%C3%B6tetekezel%C3%A9s>
- ³ <http://java4.oszk.hu/Konyvtarkod/>
- ⁴ http://odr.lib.unideb.hu/library_list
- ⁵ Mindezekről részletesen tájékozódhatunk a MOKKA wikioldalain: <http://wiki.mokka.hu/wiki/Kezd%C5%91lap>

Beérkezett: 2011. I. 3-án.

Bánkeszi Katalin

a MOKKA témavezetője
az Országos Széchényi Könyvtárban.
E-mail: bankeszi@oszk.hu

Koltay Klára

a Debreceni Egyetem, Egyetemi
és Nemzeti Könyvtár
főigazgató-helyettese, a MOKKA
projektvezetője.
E-mail: kkoltay@lib.unideb.hu